

Türkmeniň ajaýyp şahyry ~ Paýzy Oraz

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözlər
написано kitapcy | 22 января, 2025
Türkmeniň ajaýyp şahyry ~ Paýzy Oraz

TÜRKMENIŇ AJAÝYP ŞAHYRY ~ PAÝZY ORAZ

Eserleri mundan ozal gazet-žurnallaryň, köpçülikleýin ýygnyndylaryň iki-ýekesinden başga ýerde çap edilmedik Paýzy Oraz türkmeniň ajaýyp şahyry diýmäge esas bar.

1926-njy ýylyň 1-nji martynda Hojambaz etrabynyň Burdalyk obasynda doglup, 1987-nji ýylda aradan çykan bu uly şahyryň durmuş hem döredijilik ykbaly pajygadan doly.

Onuň öňünden bela hemişe goşa-goşa bolup çykdy we ony rehimsiz bütretti.

Ol ömrüniň soňky pursatyna çenli özüni ýeňlen hasaplamady we tutan ýoluny hak saýdy.

Bu beýik Ynam onuň ganynda bardy we onuň bilen bile gitdi. Şeýle-de bosa, ol Ynamy Paýzy Oraz edebi döredijiligine siňdirmäge ýetişmedi...

Elbetde, Paýzy Orazyň edebi döredijiligi, onuň goýup giden ummasyz poetik mirasy barada gürrüň etjek bolsaň, oňa boýdan-başa beletlik gerek. Üstesine, bu agyr ýüki gerdenine atjak kişi tutuş türkmen poeziýasynyň ruhuna düşünýän, ykbalyna şäriklik edýän adam bolmaly. Onsuz Paýzy Orazyň döredijiligi barada-da, özi barada-da düşünjelo hem obýektiv gürrüň edip bolmaz. Hut şonuň üçinem biz bu ajaýyp şahyr we wepadar dost hakynda bu gün diňe žurnalistlik nukdaýnazardan dostana söhbet edip oňmagy ýerlikli bolduk.

Bizde Paýzy Orazyň näderejedäki şahyr bolandygy baradaky jedele ot bermek meýli ýok. Ony ölçeýän terezi başga ~ eserleri. Ýöne Paýzy Orazyň öz döwürdeş şahyrlaryndan ýekeje dişem pes bolmandygyny, türkmeniň ajaýyp şahyrlarynyň hatarynda ötendigini welin, öz pikirimiz hökmünde

ikirjiňlenmän aýtmaga birjigem çekinemzok we onuň şeýledigine ynanýarys. Dogry, başga-da pikir bolup biler. Oňa-da hormat goýmak gerek. Ýöne olam kim-de bolsa biriniň ýalňyz şahsy pikiri bolup galar we başga zat bolup bilmez!

■ Paýzy Oraz... Onuň döredijilik keşbi, ahlagy we ömür ýoly ~ terjimehaly!

Hany bu zatlar? Ony hiç kim ýazanok. Ol barada onuň döwürdeşlerinden köp bilýän ýok. Ýöne, näme üçindir, olar şeýle bir dymýarlar welin, edil Paýzy Orazyň ady agzalaýsa, özleriniň nähilidir bir uly aýby açylaýjak ýaly! Dymýarlar. Dymbersinler. Çarhypelek çarhyn aýlar oturar. Bir gün halk diňe Paýzy Oraz barada gürrüň eder-de, bu gün "Halk ýazyjysydyryn, pylan baýraklaryň eýesidirin" diýýänleriň adynam tutmaz. Ine şonda ýaman bolmaz. Onuň häzir diri döwürdeşleri üçin juda ýaman bolar!..

■ Paýzy Oraz kim?

Biz, alaga-da, "Türkmeniň ajaýyp şahyry Paýzy Oraz" diýýäris we bu sözleri zol gaýtalaýarys. Ýöne bu gün Paýzy Oraz diýseň, "ol kim?" diýen sowal hem döräýjek ýaly bolup dur. Çünki ýowuz ykbal ony bu güne ~ öz döwrüne niýetlemändi, ertir üçin aýapdy. Meger, şonuň üçindir, onuň adyny şeýle bir gizlin sakladylar. Sebäp diýseň, "Paýzy Oraz" ady göýä pitne çakylygy deý bolup ýaňlanýardy. Dub stollarynyň aňyrsynda oturanlar üçin ol ýowuz howpdy. Gorkýardylar we çekinýärdiler. Pitnewi adamdygy bolsa Paýzy Orazyň maňlaýyn ýazylgydy.

Sen birinji bol, sen ikinji bol ~ öz döwründe ol hiç kimi wezipesi, stoly üçin sylap durmady, "Ýüzüň üstünde burnuň bar" diýip, her kimiň garagyna bakyp, gös-göni aýtdy. Şonuň üçinem ony el-aýagy zynjyrly göresi gelenler seýrek bolmady. Ony ile däl, zyndana rowa gördüler. Zyndan onuň ruhuny syndyryp bilmedi. Soň özüni çykardylar-da, adyny zyndana dykdylar. Şondan soň ol bar zada kaýyl boldy: diňe öz-özi ~ sygyrlary bilen ýowuz ýalňyzlykda ýaşady. Ýöne özi üçin däl, diňe halky üçin ýaşady we adyny "HALKOGLY" diýip öwürdi.

Ol durmuşy juda oňat görýändigini üçin oňa juda ynanýardy. Entek çagaka, ykbal ony çagalar öýüne getirdi. Ine, şonda ol hakyky durmuşy ýaşamaly boldy. Durmuşyň kitaplardaky we kinolardaky ýaly däldigini duýdy. Oňa Watanyň nämedigini düşündiripdiler, Stalini, partiýany söýmegi bireýýäm öwredip ýetişipdiler. Ol şol söýgini gursagynda göteribem ýowuz jeňe gitdi. Şol söýgi bilenem ýowy gaýtardy. "Stalin ~ beýik serdar!", "Partiýa ~ biziň ýol görkezijimiz"... Bu ruh onuň kalbynda kök urdy. Ýöne Nikita Hruşýowyň bir pursatlyk beren ruhy azatlygy oňa oýlanmaga az-kem maý döretdi. Ol kimiň-kimdigini saýgarjak bolmaga çytraşdy. Ýöne şahyr kimiň-kimdigine göz ýetirmäge ýetişse-de, nämäniň-nämedigini aňşyrmaga pursat tapmady. Çagalykdan beýnisine guýlan ynanç-salgym bilen galdy. Onda indi bir ideal bardy: Kommunistik partiýa!

"Ýaşasyn partiýa!", "Partiýa we halk birdir!", "Hakyky kommunist", "Partiýanyň ýoly ~ biziň ýolumyz!", "Ýaşasyn kommunizm!" we ş.m... Bu şygarlar Paýzy Orazyň şygrylarynyň içinden parran geçdi we onuň parlak baýdagy boldy. Ol özüne, ömrüne, ömrüne mahsus ahlak hem maddy azatlygy ruhy azatlyk bilen utgaşdyrmagyň ebeteýini tapmady. Ol özüniň beýik idealyna örklüdi we ondan boşanyp bilmedi. Bize ideallar bilen ýaşamagy öwredipdiler we bizi olara daňypdylar. Bize şygarlar bilen ýaşamagy öwredipdiler we biz olar bilen hem ýaşaýardyk. Bize şeýle bir ýagty geljegi wada edipdiler...

■ Elbetde, Paýzy Oraz Boris Pasternak däldi...

Ol biziň her birimiz ýaly sada, ynanjaň we oturymly türkmeni, öz topragyndan kineli däldi we diňe aýry-aýry adamardan öýkelidi. Olaryň garşysyna göreşmegi borç we parz hasaplaýardy. Ol ajaýyp şahyrdy we onuň şeýledigine juda ynanýardy. Şol ynam oňa döşüne kakmagy ündemese-de, ýaşamaga ýol açýardy. Ýogsam, onuň üçin ähli gapy ýapykdy. Hatda aslybinýadyny tutan öz öýüniň gapysam...

Ideallary, beýik-beýik ideallary döredýänler başgalardy ~ "hojaýynlardy". Ýöne ideallar bilen diňe sadalar ýaşaýardy. Emma ideallar depelenende çydap-çekip bilmejekler, namys oduna

çürkenjekler ýene sadalar bolup çykdy. Çar tarapda kök ýaýradan azgynlyk, ogurlyk, wezipä baýrynmak we tireparazlyk Paýzy Orazy öz erkine goýmady. Ine şonda ol "Ýolbaşçylar nirä seredýärler?" diýip, ilkinji bolup öňe çykdy we býurokratiýanyň tumşugyna ýelmemäge çagyrdy. Oňa gulak gabardan tapylmady. Ol gözünüň alnynda öz idealynyň duman ýaly dargap barşyna dözüp bilmedi. "Siz eý, gyzyl biletliler, nirede?" diýip özelendi. Jogap bolmady. Oňa güldüler. Akylyndan azaşan hökmünde ony dälihana dykdylar. Üstüne buz ýaly sowuk suw guýup ýençdiler. Ykbal oňa rehim eden borly. Ony dämihanadan çykardylar. Tizaradan ol özüne rehim edilendigini däl-de, özüniň elhenç jeza höküm edilendigini duýdy. Ondan "edebiýatyň noly" bolmagy talap edýärdiler, oňa gazet-žurnallarda, neşirýatlarda eserlerini neşit etdirmek gadagandy. Bu elhenç jezady. Şonda ol ýene gygyrýardy: "Siz eý, worryklar, boşadyň edebiýaty!.." Bu sözler nirä ýetsin we näme etsin?! Binamyslyk, alhorluk we masgarabazlyk ýetjwk kaddyna ýetipdi we onuň sada kalbyny ýaralaýardy. Muňa ol diňe dälihanada göz gelip biljekdi...

■ Totalitar syýasata Paýzy Oraz ýalylyar gerek däl!

Totalitar syýasat üçin düşünjeli we paýhasly, ak ýürek Paýzy Oraz gerek däldi. Oňa öz öýünde iki epilýän Paýzy Oraz möhümdi. Kim-kim ýaşar, a Paýzy Oraz beýle ýaşap bilmez! Ol göreşe çykdy. Söweş meýdanynda bolsa onuň ýeke özi. Deň bolmadyk söweş! Ýeňjegine gözi ýetmese-de, ýeňilmejekdigine ol ynanýardy. Özüni öz Watanyň söwer ogly saýýardy. Bu söweşde onuň tanky, awtomaty şol ynamdy:

"Aklymy hor etmedim,
Gamyň iýe-iýe men.

Ençe nepe ýetmedim,
Watan diýe-diýe men.

Sen müň ursaň, dat diýmen,
Dözmen, ursa ýat, Watan.

Senden özge zat diýmen,
Sen maña ~ bar zat, Watan!"

Watan duýgusy onuň üçin ar-namysdy, wyždandy. Ol muny hiç zat bilen çalşyp bilmejekdi we "Watan" diýip ençe nepe ýetmän galmaga taýýardy. Ol şeýle hem etdi we kasamyna ygrarly gitdi...

■ Paýzy Oraz näme üçin ýanaldy?

Paýzy Oraz näme üçin gynaldy?

Bu gün bu sowallar ýalaňaç ritorika däl. Olar özüniň anyk jogabyna garaşýar. Ol jogaba müňlerçe adam garaşýar.

Bu sowallar bilen daga-daşa, asmana-zemine däl, onuň anyk jogabyny bermäge adam garaşýar.

Bu sowallar bilen daga-daşa, asmana-zemine däl, onuň jogabyny anyk adamlara ýüzlenilýär?

Näme üçin?

Bu döwrüň sowaly.

Haýp! Otuz ýedinji ýylyň repressiýasynyň paş edilmegi bilen sosializmde ýowuz gyşarmalaryň soňuňa sogan ekilmändi. Indi adamlaryň kellesi gös-göni çapylanokdy. Göräýmäge, olara açykdan-açyk fiziki ölüm hem howp salyp duranokdy. Repressiýa... Indi adamlara fiziki däl-de, ruhy repressiýa howp salýardy. Özem bary-ýogy başgaça pikirlenýändigini, dub stollaryň başynda oturanlaryň däl-de, öz kellesi bilen pikirlenýändigini üçin şeýle howp abanýardy. Munuň özi stalinizmiň repressiýa maşynynyň mynjyradylýp, onuň ýerine Hruşýowyň repressiýa maşynynyň işe girizilmegidi.

■ ...Paýzy Oraz ~ hünäri boýunça ýurist

1959-njy ýylda uniwersitetiň taryh-ýuridik fakultetini gutaran. Soňra onuň terjimehalynyň bir bölegi Dänewde ýazylypdyr. Onuň bu ýerde raýon prokurorynyň kömekçisi bolup işländigine, Kommunistik partiýanyň çlenligine kandidat bolup girendigine güwä geçýän dokumentler bar. Şol dokumentler Paýzy Orazyň Dänewde iki ýyla golaý işläp, partiýa hataryna göterilmänkä işden çykandygyna, soňra Aşgabatda işsiz

gezendigine güwä geçýär. Emma logika başga zady, hakykaty aýan etmekde işjeňlik görkezýändigini, kemçilikleri köwleýändigini, asudalygy bozýandygy üçin Paýzy Orazyň halanylmaýan adama öwrülendigini, şonuň üçinem işden çykarylandygyny, soňra hiç ýerde iş berilmän, Aşgabatda işsiz gezmäge mejbur bolandygyny aýan edýär. Ine, şeýle pursatda bolsa şygry onyň ýoldaşydy. Ol goşgy ýazýardy. Ýöne olar Paýzy Orazyň çemodanyndan başga ýere ýetip bilenokdylar. Çünki döwür özüni halamaýan adamynyň döredijiligini halanokdy. Syýasatyň ykbalam, edebiýatyň ykbalam haýsydyr bir tüýlek penjelerdedi. Diýmek, ynsan ykbaly şol penjelerdedi. Bu ýalançyda ähli zatdan geçen Ýalan mukaddeslige öwrülipdi. Mukaddes Ýalan! Umumuadamzat mukaddesliginiň ähli zynaty-zeri aýak astynda! Şol sanda Şahyryň mukaddes sözem...

■ "Men ~ şahyr Paýzy Oraz, Siz bolsa ~ ..."

Bize Paýzy Orazy onuň ömrüniň soňky on baş ýylyny has ýakyndan tanamak we onuň bilen duz-emek bolmak bagty miýesser etdi. Bu adamyň ady eýýäm rowaýata öwrülipdi. Ol hakda her hili gürrüňler gezmeleýärdi. Emma şol gürrüňleriň biremi onuň tersine dälidi. "Paýzy Oraz respublikanyň käbir ýolbaşçylarynyň garşysyna, olaryň pyssy-pyjurlyklarynyň garşysyna bir özi göreşýär. Türkmenistanda Leniniň mukaddes ýolundan gysarylýandygy hakynda özüni respublikadaky birinji nomerli kommunist hökmünde görkezip, beýleki doganlyk respublikalaryň ýolbaşçylaryna, Moskwa beýannamalar, şikayatlar iberýär" diýýärdiler. Şonda göýä ony nädogry bir iş edýän adam ýaly görkezjek bolýanlar hem ýok dälidi. Ýöne Paýzy Orazy ýüregi bilen unaýanlar hem käte dili bilen dalaýardy. Her kim öz döwrüniň perzendi ahbetin! Aslynda ony açyk goldaýan ýokdy.

Paýzy agada geçmişine ökünç ýokdy. Ol: "Men ~ şahyr Paýzy Oraz, Siz bolsa ~ warryklar!" diýýärdi. Onuň näme üçin beýle diýýändigini özüne we ony tanaýanlara aýdyňdy.

Bu gün Paýzy aganyň işiniňem, hereketleriniňem hakdygyny döwrüň özi subut etdi. Mukaddes ýalan özüniň "mukaddesligini" ýitirdi-de, bir wagtlar Paýzy Orazyň başdan geçirmeli bolan

ykbalyňa sezewar boldy. Paýzy Oraz juda mamla bolup çykdy. Indi şol döwürlerde onuň hatlaryny seňrigini ýygryp okanlaryň bu gün bir zat diýerine garaşýarsyň. Näme diýerlerkä? Näme diýip bilerlerkä? Ýok, olar hiç zat diýmezler we diýibem bilmezler. Ölenler-ä muny syr edip alyp gitdiler, dirilerde-de edil ozalkysy ýaly gaýrat ýok. Olar bu gün agzy gulply adamlar ahyryn...

■ "Indi worryklardan döwran gutardy..."

Paýzy aga bilen onuň geçmişi, çeken jebri-jepaay hakda gürleşmek kyndy. Ol bu zatlar hakda dil ýarmak islemeýän ýaly görünýärdi we gaty bir zerur bolmasa, dil ýarmaýardy.

1985-nji ýylyň güýzünde ol agyr kesele duçar boldy we ömrüniň soňky günleriniň köpüsini keselhanada geçirdi. Ol keseliniň ýowuzdygyny we ömrüniň ahyrky günlerini ýaşayandygyny duýsada, özüni göýä durmuşyň çetinden ýaňy girýän adam ýaly tutmaga çalyşýardy. "Indi döwran hakykata dolandy we garaşylýan günler geldi" diýip buýsanýardy. "Hakyky dostlara-da, hakyky ýanyoldaşa-da men indi duşdum. Indi ýaşasa bolar, indi worryklardan döwran gutardy..."

Onuň hakyky dostlar diýmeginiňem, hakyky ýanyoldaş diýmeginiňem öz sebäbi bardy... Çünki ol özüne iň ýakyn tutan adamlaryndanam haýynlyk görüpdü. Ýöne Paýzy aga döredijilikde hem durmuşda özüne edilen kast hakda dil ýaranokdy we bu temadan gürrüň edilmegini-de islänokdy. "Olar esasy zat däl" – diýýärdi. – "Esasy zat ~ şygyr!" Munuň şeýledigini bolsa ol şygryrlarynyň birinde has düşnükli edip aýdan eken:

"Şygryrlarym ömrüm bolup,
Ony uzaldarlar esli.
Önmese-de mende nesil,
Goşgular ~ aňymyň nesli.

Görünsem-de şeýle sada
Pikirim arşa "ýasar çygyr".
Her kes "janym" diýr bir zada
Meniň bolsa janym ~ şygyr".

* * *

(dowamy bar)...

Edebi makalalar